

Petr VALENTA – Richard DOTZAUER

Podnikatelský příběh z doby počátků kapitalismu v Čechách

Praha, Academia – Masarykův ústav a archiv AV ČR 2023, 339 s.,

ISBN 978-80-200-3413-7 (Ac), ISBN 278-80-88334-81-4 (MúA).

Pavel DUFEK – Zdenko MARŠÁLEK – Michal NOVOTNÝ

Železnice, cukr, noviny a odvaha. Osudy Beniesů v Čechách i jinde

Praha, NLN – Národní technické muzeum 2023, 339 s.,

ISBN 978-80-7422-917-6 (NLN), ISBN 978-80-7037-376-7 (NTM).

Životní dráhu Richarda Dotzaura pojal Petr Valenta jako historický příběh jednoho z čelných německých liberálních podnikatelů a veřejných činitelů, který v Praze nejdříve vybudoval z tchánova předbřeznového podniku moderní velkoobchod a posléze patřil nejen k významným obchodníkům s indigem a cukrem, ale také se stal vlastníkem akcií a členem správních rad v bankovníctví, strojírenství a textilnictví. Ve své době byl Richard Dotzauer významným podporovatelem umělců a iniciátorem humanitárních podpůrných projektů především v rodných Kraslicích. Zároveň byl dlouholetým členem pražského Německého domu/Casina a v letech 1874–1884 posledním „německým“ předsedou Obchodní a živnostenské komory v Praze, jejíž opanování Čechy Richard Dotzauer doslova oplakal a do smrti považoval za největší životní nespravedlnost. Byl také členem pražského sboru obecních starších, poslancem na zemském sněmu, kde pěstoval přátelské vztahy především s advokátem Franzem Schmeykalem, který byl předsedou ústavověrné strany v Čechách. Richard Dotzauer byl každopádně sebevědomým bohatým pražským Němcem, který se i za přítomnosti císaře v Praze v červnu 1864 řídil jen svojí nacionálně liberální devizou „Deutsch und frei!“, když na svém domě v Hyberské ulici vyvěsil nikoliv císařskou vlajku, ale německou trikoloru.

Na Dotzauerovu osobnost aplikoval Petr Valenta koncept Pierra Bordieua o prolínání ekonomického, sociálního a kulturního, resp. symbolického kapitálu, které se stalo základem Dotzauerova podnikatelského úspěchu ve vrcholně liberální éře. Velmi důležitou roli hrály v Dotzauerově životě právě společenské sítě, které napomáhaly německým liberálům k udržování velkého společenského vlivu v převážně českojazyčném zemském hlavním městě. Tento taktický postup klade Petr Valenta do souvislosti s představami německých liberálů o sobě samých jako ideálních reprezentantech nové svobodné občanské společnosti (na rozdíl od nacionálně konzervativních Čechů), stejně jako s jejich naprostou identifikací s liberálním

konstitučním Rakouskem (od roku 1867 Předlitavskem), které dle jejich názoru pomáhali i proti vůli české politické reprezentace podporované „feudální“ historickou šlechtou stvořit.

Co Richarda Dotzauera spojuje s podnikáním židovské rodiny Beniesů kromě výchovy a vzdělání v německo-jazyčné kultuře? Nejjednodušší a nejprostší odpověď zní, že to byl cukr, respektive prodej cukru, tedy obchodní komodity, na které zbohatlo mnoho tehdejších podnikatelů. Z metodologického hlediska se ale samozřejmě jedná v obou monografiích o hledání kořenů moderního podnikání v Čechách, tentokrát s akcentací na německo-jazyčné elity, které zde v mnoha oborech podnikání hrály zcela dominantní roli. A dále se jedná o zmapování společenského vzestupu (císař udělil v říjnu 1866 Dotzauerovi Řád železné koruny III. třídy, na jehož základě požádal Dotzauer v roce 1867 o povýšení do rytířského stavu) a také o podporu spolkové činnosti soukmenovců, která byla u Dotzauera a Beniesů mimořádná.

Beniesové podnikali v bankovníctví, neboť byli akcionáři Anglo-rakouské a později Anglo-československé banky, angažovali se ve výstavbě místních drah v Čechách a Uhrách, na velkostatku v Klecanech a zejména během vlastnictví několika podniků v Litoli u Lysé nad Labem a v Rosicích u Pardubic, kde zažili nejlepší léta cukrovarnického průmyslu. Díky sňatkové politice se členové rodiny podíleli i na vydávání významného meziválečného liberálního německého periodika Prager Tagblatt, který vlastnil Wilhelm Mercy, a po roce 1933 se podíleli na záchraně mnoha německých protifašistických intelektuálů. V neposlední řadě se aktivně účastnili jako příslušníci československého zahraničního vojska bojů proti wehrmachtu na západní frontě a zaplatili za svoje vlastenectví životem. Ani to jim nepomohlo, aby o svůj majetek po roce 1945 v obnoveném Československu bez náhrady nepřišli.

V obou případech tyto monografie také spojuje poctivá historická práce založená jak na archivním výzkumu, tak i na koncepčním uvažování, které je sice ovlivněno zahraničními vzory, nicméně s velkými inovačními přesahy, které dovedně charakterizují podnikatelskou atmosféru českých zemí druhé poloviny 19. století a v případě Beniesů i československé hospodářské prostředí 20. a 30. let 20. století. Petr Valenta užil rovněž Kockův koncept formování občanské společnosti a typologii kapitalistického podnikatele. Naproti tomu u podnikatelské rodiny Beniesů se pracuje s konceptem zániku paměti na podnikatelskou elitu v důsledku nacionalizace a postátnění jejich majetku a úmyslného vygumování role (všech) podnikatelů z historického narativu.

Zásadními tématy těchto podnikatelských biogramů jsou jistě původ kapitálu, sociální startovací pozice podnikatele, rodinné vazby, osobní přínos a mentální předpoklady a v případě židovských podnikatelů také bolestné vnímání mezi ekonomického liberalismu a i jistý druh rozklíčování některých před veřejností skrytých finančních aktivit, které museli Židé užívat i v deklarovaném, ale mnohdy nenaplněném emancipačně liberálním prostředí pozdní habsburské monarchie. Jednalo se například o skryté burzovní transakce pro „křesťanské“ akcionáře (zde například skupování akcií Českých obchodních drah Jana Muziky pro francouzské akcionáře Rakouské společnosti státní dráhy Michele Beniesem). Bez těchto „objevů“ by nebylo možno vysvětlit následné stavební aktivity této obří železniční společnosti v Polabí, které ve svých pamětech popisuje například ing. Eduard Bazika, aniž by znal jejich skutečné pozadí. Anebo se jednalo o „náhlé“ manželské krize v židovských rodinách, které vypukly po převratu v roce 1918 a které byly iniciovány manželkami podnikatelů jistě i v důsledku zásadní proměny pojetí manželského práva.

Zcela rozdílná byla ale pramenná základna pro vytvoření obou monografií. Petr Valenta se mohl opírat o autentické Dotzauerovy vzpomínky, uložené v osobním fondu Richarda Dotzauera ve Státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, které dávají nahlédnout do jeho myšlenkového světa a i do konfliktní pražské každodennosti. Po Beniesech ovšem nezbylo v tomto ohledu vůbec nic. O to náročnější bylo hledání jiných „nepřímých“ pramenů (finanční ročenky „Compass“, adresáře, statistiky, obchodní rejstříky a nakonec i spolupráce s Nicolašem Beniesem), u jejichž interpretaci a hledání souvislostí byla nutná spolupráce několika (spřátelených) badatelů. Pavel Dufek je odborníkem na pozemkovou reformu a restituční problematiku bývalých majitelů velkostatků, Zdenko Maršálek zase na vojenské aktivity Beniesů za druhé světové války a Michal Novotný na cukrovarnické podnikání Beniesů v Polabí a v Klecanech u Prahy, kde mu práci jistě ulehčily Dudkovy monografie o vývoje českého cukrovarnictví v 19. a 20. století.

Shrňme tedy závěrem, že jedno ze zde recenzovaných děl, jemuž stála základem disertace obhájená na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v roce 2014, představuje povedenou sondu do prostředí pražských německo-jazyčných společenských elit, která umožňuje pochopit konkrétní proces vytváření moderní občanské společnosti, nástup kapitalistického ekonomického liberalismu a nakonec i vítězství integrálního nacionalismu v českých zemích. Druhé dílo zase umožňuje zcela konkrétně nahlédnout pozoruhodný sociální a ekonomický vzestup bývalých haličských židovských maloobchodníků Beniesů do tehdejší milionářské

společnosti, která měla rozhodující vliv na ekonomiku a politiku pozdní habsburské monarchie a meziválečné Československé republiky a, jak samotní autoři monografie na obálce inzerují, „je víceméně učebnicovým příkladem možnosti, které schopným jedincům poskytly modernizační změny střeoevropské společnosti v 19. století a v první polovině 20. století“. Dodejme ještě, že každého zájemce o náročné podnikatelské biogramy, které jsou založeny na dlouholetém systematickém výzkumu, zaujme rovněž pečlivá redakční práce a zajímavá a zcela originální ikonografická příloha.

Milan Hlavačka

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons - Uved'te původ - Neužívejte komerčně - Nepracováváte 4.0 Mezinárodní. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

